

Boekbesprekingen

Herman Koningsveld, *Het verschijnsel wetenschap. Een inleiding tot de wetenschapsfilosofie*, Boom Meppel 1976, 211 p., f 23,50, ISBN 90 6009238 4.

Een van oorsprong Nederlandse tekst temidden van (niet steeds even goede) vertalingen van hete wetenschapstheoretische hangijzers in de bij Boom uitgegeven reeks *Teksten wetenschapsfilosofie*. Koningsveld schetst de voor-geschiedenis van het logisch-positivisme en de inhoud van de beide Carnapse standpunten (hk. II), de kritiek daarop welke leidde tot het huidige beeld van een wetenschap waarin o.a. de legitimatieproblematiek van de zonder meer 'vuile handen' krijgende wetenschapper een centrale kwestie is (III) en de bestrijding van logisch-positivistische uitgangspunten zoals die in Popper's kritisch-rationalisme vorm kreeg (IV). In de hoofdstukjes VI en VII wordt een overzicht gegeven van Kuhn's paradigmatheorie en Lakatos' reactie tegen het in die theorie vervatte irrationalisme en tegen het naïeve karakter van Popper's falsificationisme. Midden in het boek treffen we hk. V aan dat handelt over begrip en waarneming; het meest eigen geluid van Koningsveld. Het geheel wordt voorafgegaan door een Inleiding waarin K. ons in kennis brengt met een aantal vragen inzake de aard van de wetenschapsfilosofie en het onderscheid tussen vakwetenschappen en wetenschapsfilosofie.

Voor sociale wetenschappers die van mening zijn dat hun discipline bij uitstek *praktisch* is – en dat geldt met name voor de pedagogen onder hen – is het onthullend in de Inleiding al te merken dat het lijkt of Koningsveld het verschijnsel 'praktische wetenschap' niet kent. Hij verstaat nl. onder wetenschap de empirische 'en niet de formele wetenschappen' (p. 9/10), en rekent ertoe: de natuurwetenschappen, de psychologie, de sociologie, de taalwetenschap e.d. Wetenschap kent maar één doel: het formuleren van verklarende theorieën aangaande de empirie (p. 13). Daarom valt zelfs een enkele (ouderwetse) natuurwetenschap uit de boot, nl. de organische chemie voorzover het daar zou gaan om de synthese van bepaalde stoffen (zoals in een noot op p. 28 wordt opgemerkt). En: geen woord over van oudsher praktische wetenschappen als rechten, medicijnen, theologie, pedagogiek. Het verrassende is echter dat K. zeer betrokken verslag doet van het dilemma 'wetenschap náást samenleving', van de controverse Popper-Adorno, en duidelijk kiest voor het belang van kritische reflexie op 'wetenschap én samenleving'.

K. kent de zin van de wetenschapsfilosofie toe aan de bijdrage die ze zou kunnen leveren tot discussies inzake

waardevrijheid, objectiviteit en rationaliteit (p. 20). Daarom is ze een '*praktische* bezigheid' (p. 20 en p. 25). Dat is een wijze van spreken die ons doet vermoeden dat dan aan het onderscheid tussen theorie en praktijk überhaupt weinig aandacht zal worden geschonken. Dit vermoeden wordt bevestigd. Had Koningsveld het niet beter kunnen hebben over, nader aan te geven, '*relevanties*' van de wetenschapsfilosofie?

Er wordt verder in de Inleiding gesproken over de verzelfstandiging van de vakwetenschappen, mogelijk 'bij de gratie van het feit dat in een eerder stadium filosofische knopen zijn doorgelakt' (zoals o.a. het probleem van de verhouding 'feit-waarde'). Wel wijst K. er op dat in de methodenstrijd binnen de sociale wetenschappen het doorhakken nog niet geheel is voltooid, doch hij weet hier niet meer over te zeggen dan (wat ons ook bij herlezing duister blijft): 'die strijd spitst zich toe op de vraag of we niet eerder een soort ware wetenschap, in plaats (van? Im) een zuivere ten aanzien van de samenleving moeten ontwikkelen' (p. 23). *O.i.* gaat het vnl. om de vraag naar de verhouding tussen 'zuiver' en 'praktisch'. Overigens kan men het met de kritische taak van de wetenschapsfilosofie zoals deze door Koningsveld geëxpliciteerd en onderschreven wordt, wel eens zijn.

Een enkele keer heeft het er de schijn van of we met een minder correcte redenering te maken hebben; bijvoorbeeld bij de bespreking van de door Kuhn gesignaleerde 'Gestalt switch'. Als Galilei de kardinalen wil overtuigen van het heliocentrische paradigma, en daar niet in slaagt (omdat, aldus Koningsveld, de kardinalen de Gestalt switch niet kunnen maken van de 'blote oog waarneming' van het opkomen en ondergaan van de zon naar de 'telescoop-waarneming'), dan zou dat moeten zitten in de theoretische onoverbrugbaarheid van de dagelijkse en de telescopische waarneming. Voor het afwisselen van en het revolutionaire karakter van elkaar opvolgende paradigma's is het of-of-karakter immers kenmerkend. Het voorbeeld van Galilei's moeilijkheden met de kardinalen betreft o.i. echter – althans in de voorstelling van zaken die Koningsveld ervan geeft – geen of-of-kwestie. Het 'dagelijkse' standpunt van de kardinalen is nl. ook te 'verklaren' op grond van de telescoop-theorie. Wat de geestelijken *zagen* is niet in strijd met de theoretische conceptie van Galilei. Een goed voorbeeld van een Gestalt switch tussen *wetenschappelijke* paradigma's moet betrekking hebben op een

waarneming waarvan de (theoretische) verklaring *a* (bijv. philogiston-theorie) niet te rijmen is met en dus moet vervallen ten bate van een (theoretische) verklaring, *b* (zuurstoftheorie) – en niet op een waarneming waarvan de verklaring *a* 'opgenomen' kan worden in een omvattender (theoretische) verklaring *a'* (een soort 'meerwaarde-theorie') (zie p. 170 e.v.). Als Koningsveld zich afvraagt, zich in de positie der kardinalen verplaatsend: 'waarom zouden de verschijnselen die je door de telescoop ziet ineens feiten zijn, en de verschijnselen die je met het blote oog ziet, niet?', dan is dit eigenlijk geen retorische vraag (zoals K. kennelijk meent) doch een echte. Galilei had nl. kunnen antwoorden: 'Mijne heren, het zijn in beide gevallen feiten, alleen: ik geef U er één omvattende verklaring voor, terwijl U althans voor de telescoop-feiten géén verklaring kunt geven'. De halstarrigheid van de geestelijken heeft m.i. minder te maken met (wetenschappelijke) paradigma-problemen dan met heel andere zaken (zoals: de onvertaalbaarheid van geloofsuitspraken naar empirische beweringen, de handhaving van een bepaalde status quo in de samenleving, enz.). Naar mijn gevoel krijgt het begrip 'paradigma' in zo'n voorbeeld een te grote omvang. Wél heeft e.e.a. een illustratieve functie in het aantonen van het bestaan van buitenwetenschappelijke factoren binnen de samenleving die de opkomst van een paradigma kunnen tegenhouden. (Het gaat ons in deze kanttekening natuurlijk niet om een beoordeling van de historische gang van zaken, maar om de wijze waarop Koningsveld een paradigma-revolutie illustreert.)

De algemene indruk is echter dat het in Koningsveld's boek om een buitengewoon goed doordachte en helder weergegeven problematiek gaat. De verhandelingen zijn op tal van plaatsen voorzien van duidelijke voorbeelden. We kunnen in dit verband bijvoorbeeld denken aan wat er over de rationele reconstructie van *theorievorming* en de *empirische cyclus* wordt gezegd (in III.1) – al valt daarin een bewering op die moeilijk te begrijpen is. Sprekend over de methodenstrijd in de sociologie, economie en geschiedenis, noteert K. nl. dat partijen elkaar over en weer bevooroordeeldheid verwijten 'welke tot een verkrachting van de objectieve feiten zou leiden. *In zulke gevallen spreken we eveneens van een ab-normale waarnemer*' (curs. Im). Wat bedoelt hij? Uit de wijdere context is misschien wel te halen dat Koningsveld religieuze, politieke e.d. vooroordelen tot het ab-normale rekent. Maar hoe past de methodenstrijd nu precies in dit betoog? (p. 71).

In het, didactisch 'sterke', hoofdstuk V krijgt de niet psychologisch georiënteerde lezer een goed inzicht in de theorie-geladenheid van de waarneming. Koningsveld sluit niet uit dat de psychologie betere voorbeelden ter ondersteuning van zijn verhandeling zou kunnen geven. Dat is misschien waar; het aantrekkelijke van zijn verhaal is o.i. echter dat hij juist niet met door een (psychologische) vaktal 'belaste' voorbeelden komt. Wél doet zijn onpsychologische betoog hem het woord 'begrip' mogelijk op een wat eigenzinnige wijze gebruiken. Het gebeurt echter consistent (ook elders in het boek) en in overeenstemming met de omschrijving die hij van de betekenis van dit woord geeft (zie *Verklarende woordenlijst*). Is het onpsychologi-

sche ook de reden voor het ontbreken van verwijzingen naar waarnemings- en denkpsychologische bronnen? We missen eveneens aandacht voor verwante opvattingen inzake de theorie-afhankelijkheid van waarnemingen en feiten, enz., zoals er in de fenomenologie over gesproken is. Deze opmerkingen tasten echter de originaliteit van Koningsveld's 'bewijsvoering' niet aan. En van zijn, zonder enige zwaarwichtige termen-posespas gegeven, kritiek op het onderwijs (waarbinnen men zonder meer berust in of vaak zelfs voorbijgaat aan jarenlang durend onbegrip aan de kant van leerlingen) zou ieder onderwijzende goede nota moeten nemen (bijv. p. 138). Behartenswaardig is ook zijn verhaal over subjectiviteit en autoriteit (V.2). Daarbij kán de lezer misschien met een vraag blijven zitten: het dwingende karakter van Koningsveld's conclusie dat we in het proces van voortgaande begripsvorming als het ware intersubjectiviteit forceren – nog eens extremer geformuleerd als: 'intersubjectiviteit is een groepsproduct', suggereert dat begripsvorming *uitsluitend* een *sociaal* proces zou zijn. Uit het voorafgaande en uit de strekking van het gehele boek zouden we echter ook kunnen begrijpen dat K. (met Popper) van mening is dat de 'werkelijkheid het (begrippen-)net kan doen scheuren' (p. 107), of: dat de onderzochte werkelijkheid in ieder geval de inconsistentie van een theorie kan laten zien (p. 186). M.a.w. dat zijns inziens het gehalte van de kennis mede bepaald wordt door iets als (excusez le mot) 'eigenschappelijkheid' van de realiteit. Of zijn afrekening met Kant dan ook wel zo grondig is als hij zelf meent (p. 149), blijft voor ons nog een vraag.

Is het boek nu, zoals de achterflap toch eigenlijk wel suggereert, vooral voor de sociale wetenschapper van belang? We geloven van niet. Dit moet uit de bespreking tot nu toe ook wel duidelijk zijn geworden. In dit verband is het o.i. ook opvallend dat K. in zijn weergave van de voordelen van Lakatos' theorieënpluralisme uitgebreid ingaat op de mogelijkheid om een theorie te redden door *theoriestorende* factoren d.m.v. een alternatieve 'zoeklichttheorie' tot theorie-*ondersteunende* factoren te maken, zonder daarbij ook maar zijdelings te refereren aan Holzkamp's publikaties. Binnen de filosofie van de sociale wetenschappen is het (opnieuw) doordenken van het zogenaamde constructivisme toch evenzeer een 'must' als Popper/Adorno, Kuhn en Lakatos. (Ter zijde: had Koningsveld Holzkamp overigens wél in zijn bespreking betrokken, dan zou het wel eens kunnen zijn dat de 'storende factoren' van het constructivisme door Koningsveld gekwalificeerd waren als van een 'naïeve' Popperiaanse kwaliteit: bij Lakatos komt inconsistentie nl. steeds voor tussen theorieën, en niet tussen een theorie en feiten.)

De opmerkingen van K. betreffende het gehoor waaraan hij destijds de aan dit boek ten grondslag liggende colleges heeft gegeven, kunnen we ook van toepassing laten zijn op het lezerspubliek. We menen dan dat e.e.a. eerder geschikt is voor de gevorderde student in de sociale wetenschappen dan voor de eerstejaars – vooral vanwege het voornamelijk natuurwetenschappelijke karakter. Aan de gevorderde student en vele andere sociale wetenschappers zouden we het boek echter wel willen aanbevelen. Misschien kan er

van Koningsveld's uiteenzettingen aangaande de theorie-afhankelijkheid van feiten, begrippen, enz. nog wel wat geleerd worden door soms al te vrijblijvend, terminologisch slordig en 'week', formulerende pedagogen en andragologen.

De van tijd tot tijd in het boek opduikende opmerkingen over de relatie tussen wetenschappelijke activiteiten en de

samenleving doen ons hopen dat Koningsveld ooit nog eens met een uitgewerkte visie daarop zal komen. Mocht die hoop bewaarheid worden, dan is op grond van de kwaliteit van het hier besproken boek te verwachten dat het weer een tot meedenken stimulerende en in didactisch opzicht zorgvuldig gecomponeerde publikatie zal zijn.

J. D. Imelman

Mededelingen

Inhoud andere tijdschriften

Pedagogisch Tijdschrift

2e jaargang, nr. 3, maart 1977

Individualisering van het onderwijs: een classificatieschema toegepast op IPI en Open Onderwijs II, door S. A. M. Veenman

Waar moet het heen met de experimentele lerarenopleiding? door H. L. H. Sprenkels

Wetenschap als 'onderneming', door J. Bijl

Kroniek en documentatie

Boekbespreking

Persoon en Gemeenschap

29ste jaargang, nr. 7, maart 1977

Planning en autonomie, door W. Jansen

Het begrip intelligentie in de greep van ideologieën, door K. Cuypers

'10' jaar praktijkproeven voor machinebankwerkers, door J. De Deyn

Het niveau van de tewerkstelling handhaven in het basisonderwijs, door R. Dujardin

Het V.S.O. en de universiteit (I), door H. Corijn

Creativiteit in het onderwijs, door I. Stasse

Her en der

Persoon en Gemeenschap

29ste jaargang, nr. 8, april 1977

Het begrip intelligentie in de greep van de ideologieën (II), door K. Cuypers

Samenwerking met ouders: een bescheiden poging, door L. Craen

Het V.S.O. en de universiteit (II), door H. Corijn

De vervoerperikelen in het buitengewoon onderwijs, door L. Adriaenssens

Recentelijk: contacten basisonderwijs Vlaanderen-Nederland, door de Werkgroep 'Basisonderwijs' van het A.N.V.

Standpunt: Welke zijn de nadelen verbonden aan de autonomie van de middenschool, ingebouwd in een ateneum (lyceum) of HTS, door J. Marchau, J. Kennes en R. Luystermans

Her en der

Tijdschriften en boekbesprekingen

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

16e jaargang, nr. 3, maart 1977

Redactioneel

Metabletica van de huidige opvoedkundige problemen, door J. H. van den Berg

Interventietechnieken in het gezin, door M. E. Schreuder

De inrichting als artificieel gezin, door W. J. van Velzen

Verenigingsnieuws

Boekbesprekingen

Ontvangen boeken

Booy E. P. de, *Weldaet der scholen* (Stichting Historische Reeks 3), Gottmer, Haarlem, 1977

Braun W., *Einführung in die Pädagogik*, Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 1977, DM. 11.80

Daele H. van, Camille Huysmans en het Onderwijs deel 6b, *Geschriften en documenten*, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 1977, BFrs. 780,-

Dekkers P., *Taal op de kleuterschool*. Een taakverkenning, (De Stichting Onderwijskundige Brochurenreeks 1977), Zwijsen, Tilburg, 1977

Knibbeler W., *Frans van Nederlanders*. Toetsing van de tussentaalhypothese, (S.V.O.-reeks 5), Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1977

Kohnstamm G. A. (Samensteller), *Kinderpsychologen aan het werk*. Een greep uit hun praktijk, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1977, f 27,50

Memmert W., *Didaktik in Grafiken und Tabellen*, Klinkhardt, Bad Heilbrunn, DM. 11.80

Riedel H., *Allgemeine Didaktik und unterrichtliche Praxis*, Kösel, München, 1977, DM. 14.-

Ontvangen rapporten

Current Contents, 1e kwartaal 1977, Vereniging De Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra, Amsterdam

Doelstellingenonderzoek Ubbo Emmius/RION, Interimrapport eerste fase: *De grote commissie*; Interimrapport

tweede fase: *De informatieverzamelingsfase; deel I. Opzet*, A. J. Olgers en J. Riesenkamp, RION, Groningen.

Contouren van een toekomstig onderwijsbestel 2; vervolgnota, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Prof. dr. B.J. Kouwer
Redactie: Prof. dr. P.J. van Strien,
drs. H.G. van der Veen en
prof. dr. W.K.B. Hofstee

Persoon en existentie

In dit boek zijn kortere studies over de persoonlijkheid bijeengebracht van de in 1968 overleden Nederlandse psycholoog prof. dr. B.J. Kouwer, auteur van 'Het spel van de Persoonlijkheid', zijn hoofdwerk.

De inhoud van deze bundel is van betekenis voor de kritische bezinning, die momenteel gaande is in de psychologie als wetenschap en als praktijkbeoefening.

XI + 180 pag., f 20,00. ISBN 90 01 50135 4   Ook verkrijgbaar via de boekhandel

Wolters-Noordhoff

4490-367